

## Distributivna pravda i presađivanje organa (Distributive Justice and Organ Transplantation)

Elvio Baccharini

Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet

### Sažetak

Cilj je teksta raspravljanje o distributivnim pitanjima presađivanja dijelova ljudskog tijela. Posebice, riječ je o tematici komercijalizacije organa i o ustanovljivanju načela pravednosti koja omogućavaju liberalizaciju, odnosno ograničenja u ovom području. Slijedi se teorijska metoda uporabe općih načela pravednosti i zaključivanja o načelima koja imaju primat u rješavanju određenog pitanja. Posebice, primjenjuje se društveno-ugovorni pristup zasnivanja teorije pravde. Rezultati i zaključci članka su: 1. nije dopušteno proširiti konzekvencijalistička distributivna načela tako da određuju korištenje dijelova ljudskog tijela i presađivanje; 2. nije dopuštena komercijalizacija dijelova ljudskog tijela nakon smrti pojedinca.

**Ključne riječi:** Blumstein, distributivna pravda, Harris, Mill, presađivanje dijelova ljudskog tijela, Rawls

### Abstract

The aim of the paper is to discuss distributive questions about organ transplantation. In particular, the discussion regards the principles of distribution that permit the liberalization, as well as restrictions in this field. The method used in the paper comprises the usage of general principles of justice and conclusions by the identification of the principles that are the most relevant for the solution of specific cases. In particular, it is made use of the application of the contractualistic approach to the foundation of the theory of justice. The results and conclusions are: 1. It is not legitimate to extend the consequentialist principles of distribution to the field of usage of parts of human body and organ transplantation; 2. it is not permitted the commercialization of parts of human body, after the death of the subject.

**Key words:** Blumstein, distributive justice, Harris, Mill, organ transplantation, Rawls

### 1. Uvod

Pitanja distributivne pravde u području medicine pojavila su se i kroz teme korištenja organa za presađivanje. Ovdje ću ukratko razmatrati dvije takve rasprave. Prva je u vezi s distribucijom organa, a odnosi se na pretpostavku konzekvencijalističke teorije po kojoj nema unaprijed određenih prava, nego je ključni kriterij moralne odluke posljedica do koje se dolazi. U skladu s tom pretpostavkom, John Harris zastupa stav da nema valjanih argumenata za negiranje redistribucije organa, kada ona vodi spašavanju većeg broja osoba (u odnosu na jednu osobu). Druga je rasprava u vezi s prodajom organa mrtvih osoba, a odnosi se na libertarijanski pristup u teoriji pravedne distribucije. Glavne su hipoteze članka da se konzekvencijalistička načela pravde ne mogu primjenjivati u području distribucije organa jer u ovom slučaju prava zaštite integriteta pojedinca imaju primat, te da se ne može dopustiti komercijalizacija dijelova ljudskog tijela nakon smrti pojedinca jer bi se time nanosile štete mogućnosti nabave organa za presađivanje, što bi predstavljalo društvenu štetu koja omogućava ovakvo ograničavanje slobodnog djelovanja pojedinca.

### 2. Cilj rada

U ovom članku raspravlja se o tematici distributivne pravde u području raspolaganja dijelovima ljudskog tijela. Posebice, cilj je suočiti se s dva stava koji postavljaju značajne izazove u ovim raspravama, budući da se temelje na jakim teorijskim osnovama, odnosno na snažno poduprtim općim teorijama, ili na analogiji sa široko prihvaćenim moralnim stavovima, ali dolaze do zaključaka koji su teško prihvatljivi zdravom razumu, odnosno sa stajališta moralnih vjerovanja najčešće prisutnih u zajednici.

### 3. Metode

Slijedi se teorijska metoda uporabe općih načela pravednosti i zaključivanja o načelima koja imaju

primat u rješavanju određenog pitanja. Primjenjuje se društveno-ugovorni pristup zasnivanja teorije pravde. Posebice, slijedi se Rawlsov pristup društveno-ugovornoj teoriji po kojemu je cilj modela društveno-ugovorne teorije zasnivanje sustava pravednosti koji može biti normativni temelj za stabilnu kooperativnu zajednicu. Rabi se i metoda međusobnog uspoređivanja i podupiranja različitih relevantnih moralnih vjerovanja (u teorijama moralne spoznaje poznata kao metoda reflektivnog ekvilibrija), kao i logička metoda zaključivanja po analogiji.

#### 4. Rasprava

John Harris govori o pravu raspolaganja organima osoba koje su još uvijek žive [1]. Harris početno prikazuje svoj argument kroz stav dviju osoba, Y i Z, koje kažu da postoji dužnost da se oduzmu srce i bubrezi trećoj osobi kako bi se njihovi životi spasili. U protivnom, tvrde, bit će prekršena njihova prava, u smislu odbijanja pomoći koja im je nužna za preživljavanje. Prva očekivana reakcija protiv takvih argumenata jest razlikovanje između dužnosti da pomognemo i dužnosti da ne činimo zlo, gdje se smatra da je dužnost da ne činimo zlo (oduzimanje srca i bubrega trećoj osobi, što je istovjetno ubojstvu – pretpostavljamo, u ovom slučaju – nevine osobe) jača od dužnosti da pomognemo (u ovom slučaju, presađivanjem organa osobama Y i Z). Y i Z mogu se složiti da je ubojstvo nevine osobe uvijek zabranjeno, ali smatraju da su također nevini i da je odbijanje pomoći njima istovjetno činu ubojstva, ili jednostavno, preferiranje života jedne sretnije osobe u odnosu na život dviju nesretnih osoba koje su bolesne. Zato predlažu lutriju. Svaka bi osoba dobila svoj broj. Brojeve bi izvlačili kada bi se životom jedne osobe mogli spasiti životi dviju ili više osoba. Takva bi procedura sigurno dovela do spašavanja većeg broja života godišnje.

Harris odbija nekoliko mogućih argumenata protiv takvog postupka. Prikazat ću one koje smatram najzanimljivijim. Prvi se argument poziva na gubitak osjećaja sigurnosti. Ovaj argument tvrdi da bi takva lutrija u svima izazvala strah jer bi se bilo kome moglo bilo kada dogoditi da bude pozvan na žrtvu. Ali Harris smatra da je takav strah neutemeljen, ako ga se uspoređuje s drugim mogućim opasnostima. Primjerice, vjerojatnost da nas zadesi takva opasnost manja je od vjerojatnosti da doživimo prometnu nesreću pri vožnji autoputom.

Drugi se argument poziva na odvojenost pojedinaca. Moglo bi se reći da na pojedince ne možemo gledati jednostavno kao na zamjenjive jedinice, gdje se život treće osobe može zamijeniti životima Y i Z. Osobe Y i Z mogu se složiti s općim stavom, ali, kaže Harris, ostaje im mogućnost da se žale zbog toga što se, opet, favorizira život treće osobe u odnosu na njihov. One, smatra Harris, mogu reći da se njihovi životi smatraju zamjenjivima, ako ih se ostavlja da umru.

Treći je argument vezan uz pravo na samoobranu. Treća se osoba može pozvati na pravo da se brani kada je njezin život ugrožen. Ali, kaže Harris, isto mogu reći i Y i Z. I njihov je život ugrožen, i sve što traže jest da im se spasi život.

Četvrti argument govori o nekoj vrsti pozivanja na moralnu intuiciju (ili moralni osjećaj). Ukratko, naša se moralna savjest snažno odupire praksi poput lutrije preživljavanja. Ali, kaže Harris, Y i Z bi mogli prigovoriti da se radi o iskrivljenoj moralnoj savjesti, koja ne uzima dovoljno u obzir činjenicu da je smrt loš doživljaj za koji je dobro da se pojavljuje što rjeđe, što se upravo postiže lutrijom preživljavanja.

Peti argument govori protiv angažiranja treće strane. Ako osobi Y treba srce, a osobi Z trebaju bubrezi, zašto se lutrija ne bi odnosila samo na njih, tako da osoba koja izgubi mora donirati organ drugoj osobi? Y i Z mogu se opetovano pozivati na argument da je takva odluka diskriminatorna i favorizira unaprijed određene sretne osobe (to jest one koje nije zadesila bolest), u odnosu na one manje sretne.

Argumenti koje nudi Harris zasigurno izazivaju negativne intuitivne reakcije kod većine. Ipak, nije ih lako odbaciti, ako ih se razmatra u kontekstu promišljene filozofije morala. Harris je, izgleda, vezan uz konzekvencijalističku poziciju prema kojoj dobro treba kumulativno unaprijediti. Tako je, ako se to može učiniti, važnije spasiti dva života nego jedan. Moralni status nijedne radnje nije unaprijed određen, nego su odlučujuće posljedice do kojih će doći. Alternativno, moglo bi se vezati Harrisovu poziciju samo uz odbacivanje moralnog razlikovanja između radnji kojima činimo neko zlo i radnji kojima sprječavamo neko zlo, a ne uz konzekvencijalističku poziciju u cjelini. Iako zdrav razum često uvažava ovo razlikovanje, filozofske su rasprave pokazale da ono može biti problematizirano.

Očito je da odbacivanje Harrisove pozicije čini filozofski dosta složen zadatak. Neki autori, primjerice Corrado Dal Bo<sup>1</sup>, smatraju da je jedini efikasan odgovor Harrisovom izazovu zastupanje jake verzije prava na raspolaganje vlasništvom, što uključuje i vlasništvo nad dijelovima svog tijela.[2] Prikazat ću moguće linije repliciranja. Krenut ću od pitanja što može biti temelj za suživot u političkoj zajednici. U suvremenom pluralističkom svijetu, mislim da je najvjerodostojniji odgovor onaj koji se poziva na interes svih pojedinaca u održavanju stabilne društvene suradnje. Pri tome, nije potrebno reći da je temeljna motivacija pojedinaca amoralna, to jest puki interes kao takav. Pojmom "interes" može se referirati i na interes u promicanju moralnih ciljeva. U takvoj društvenoj suradnji, pojedinci žele održati neku odvojenost i mogućnost da samostalno razvijaju svoj život jer su ipak motivirani prije svega svojim interesima. Dakle, nerealno je očekivati da će pojedinci prihvatiti zajednicu u kojoj trebaju svoje životne projekte žrtvovati za druge pojedince, pogotovo neodređene druge pojedince.

Mogli bi se tražiti moralni razlozi za njihovu obvezu da to čine (kao što radi Harris), ali takvi moralni razlozi trebaju biti prihvatljivi svima. Očito je, međutim, da se Harris poziva na pozicije koje su još uvijek kontroverzne (konzekvencijalizam i odbijanje razlikovanja između nečinjenja zla i sprječavanja zla).

Bavit ću se sada pitanjem je li dopustivo uspostaviti tržište za prodaju organa mrtvih osoba. Misli se na slučajeve u kojima osoba, koja još uvijek raspolaže mogućnošću odlučivanja, želi da se njezini organi prodaju nakon njezine smrti (pretpostavljam da se to može manifestirati na dva načina: u prvom slučaju, osoba sklapa ugovor dok je živa i dobiva novac; u drugom slučaju, osoba sklapa ugovor, a novac dobivaju njezini nasljednici). Za ovakvo tržište zalaže se James Blumstein.[3] On smatra da tri argumenta govore u prilog barem limitiranom eksperimentiranju u tržištu dijelova tijela mrtvih osoba radi presađivanja. Prvo, postoji pravo na autonomiju, koje se manifestira i u slobodnom sudjelovanju na tržištu svim raspoloživim resursima. Drugo, ovim pristupom došlo bi do veće raspoloživosti organa za presađivanje - tržište bi poticalo veći broj osoba da stave svoje organe na raspolaganje za presađivanje. Treće, praksa financijskog poticanja postoji u drugim domenama liječničke pomoći (primjerice, za lijekove ili razne oblike aktivnosti liječnika), pa se, analogno, ne vidi zašto bi upravo presađivanje bilo isključeno iz tržišta.

Smatram da ne bi trebalo dati prostora za prodaju organa mrtvih osoba. Ne mislim da pravo na autonomiju koje se manifestira u pravu korištenja svih vlastitih resursa na tržištu može biti neograničeno i uvijek potpuno zaštićeno. Ovako određenje prava u nekontroliranom obliku odgovara samo libertarijskoj doktrini i mislim da ga stoga Blumstein neopravdano pretpostavlja u raspravi. Čak i liberalne doktrine govore o mogućnostima limitiranja sloboda, te o limitiranom određenju sloboda koje se nikako ne smiju ograničiti. Ovakav je stav zastupao već John Stuart Mill, koji je govorio da je ekonomska djelatnost aktivnost koja načelno ulazi u domenu legitimnog javnog interferiranja: »Trgovina je društveno djelovanje. Tko god se bavi prodajom neke robe drugim ljudima, čini nešto što zadire u interese drugih ljudi i interese društva općenito, pa tako njegovo ponašanje u načelu potpada pod jurisdikciju društva«.[4] A suvremeni liberal kao John Rawls govori o potpunoj zaštiti onih sloboda koje su nužne za razvoj moći racionalnosti i moći razločnosti, dakle ne o svim slobodama.[5] Dakle, uz pretpostavku da je libertarijska pozicija (koja je u ovom stavu usamljena) pogrešna, postoji legitimitet zajednice da interferira sa slobodama u tržišnoj domeni.

Ovako interferiranje, što će i liberali prihvatiti (to, primjerice, veoma eksplicitno čini već spomenuti Mill), može biti utemeljeno i na važnom društvenom interesu. Koji bi društveni interes mogao utemeljiti ograničavanje tržišta organa mrtvih osoba? Mislim da bi dobar razlog mogao biti manja dostupnost besplatnih organa bez bitnog povećanja apsolutne dostupnosti organa. Odnosno, kada se ne bi bitno povećao broj osoba koje bi donirale organe, nego bi se taj broj uglavnom održao, jedino bi se smanjio broj onih koji doniraju besplatno, došlo bi do značajne društvene štete koja bi opravdala ukidanje tržišta.

Nedostatak motivacije putem financijskih poticaja za češće stavljanje na raspolaganje organa može biti i razlog koji razlikuje područje presađivanja od drugih područja liječničke potpore u kojima je tržište dopušteno. Naime, može se opravdano reći da bez financijskih poticaja farmaceutske industrije ne bi bile motivirane za nova istraživanja, niti bi, primjerice, mnoge nadarene osobe bile motivirane da se bave liječničkom profesijom. To je ono što opravdava tržišne odnose u nekim sektorima medicine. Da bi se opravdalo tržište organa za presađivanje mrtvih osoba, trebalo bi se pokazati da takvo tržište djeluje isto tako poticajno.

Blumstein, uistinu, ne bi to nužno negirao. On ne traži odmah potpuno dopuštanje tržišta organa, već samo limitirane eksperimente, kako bi se moglo ustanoviti što bi se uistinu dogodilo. Kritičari ovog prijedloga mogu reći da je takvo eksperimentiranje nedopustivo, jer bi sam nagovještaj doveo do rušenja prakse doniranja, sa spomenutim lošim posljedicama. Na to Blumstein odgovara da kritičari ne mogu samo izraziti sumnju, nego se zabrana može temeljiti samo na jasnim dokazima, a takvih jasnih dokaza nema dok se eksperimentiranje ne provede. Mislim da Blumstein griješi u svojoj pretpostavci da je teret dokaza na strani onih koji zastupaju zabranu tržišta organa. Ovakva se zabrana temelji na analogiji između ovog sektora medicinske pomoći i drugih medicinskih aktivnosti, kao i na libertarijskoj pretpostavci. Već smo vidjeli, međutim, da se ne može pretpostaviti ni ova analogija ni libertarijsko načelo. U najmanju ruku teret se dokaza nalazi podjednako na obje strane. Na strani zabrane, prije empirijske provjere, jest činjenica da je malo vjerojatno da će osobe donirati organe ako mogu sklopiti ugovor o njihovoj prodaji nakon smrti i ostvariti prihod u životu ili ostaviti dodatna financijska sredstva svojim nasljednicima nakon smrti. Blumstein može samo zastupati hipotezu da bi se znatno povećala količina raspoloživih organa. Ali u tom slučaju, prije eksperimentiranja u praksi koje može donijeti loše posljedice, valja provjeriti mehanizme koji bi mogli dodatno favorizirati doniranje. Primjerice, to bi mogla biti praksa pretpostavke doniranja ako se osoba tijekom života nije drugačije izjasnila.

## 5. Zaključak

Ustanovljeno je da nema razloga za prihvaćanje zaključaka koji bi slijedili iz navedenih perspektiva i koji bi bili izazovni, odnosno teško održivi sa stajališta široko prihvaćenih moralnih stavova u

zajednici. Razlog je u tome što autori o kojima se raspravlja u članku (Harris i Blumstein) zauzimaju samo parcijalne perspektive, a ne obuhvaćaju složenost moralnog suda koji treba uzeti u obzir sve komponente prisutne kao temelj moralne prosudbe. Bude li se stvarao ovakav složeniji moralni sud, vidjet će se da su široko prihvaćeni stavovi o tome da se ne može primjeniti konzekvencijalistička redistribucija, kako kaže Harris, odnosno o tome da je nedopustivo tržište dijelovima ljudskog tijela nakon smrti pojedinaca, utemeljeni ustanovljivanjem svrhe postojanja teorije pravde, kao temelja uređenja stabilne kooperativne zajednice, odnosno da su podržani putem drugih široko prihvaćenih moralnih sudova.

#### **Literatura:**

- [1] J. Harris. The Survival Lottery, u H. Kuhse i P. Singer (ur.). Bioethics. An Anthology. Blackwell, Oxford, 1999.
- [2] C. Dal Bo'. Siamo proprietari dei nostri organi?, u Bioetica, 4/2003.
- [3] J.F. Blumstein. Legalizing Payment for Transplantable Cadaveric Organs, u H. Kuhse, P. Singer (ur.). Bioethics. An Anthology. Blackwell, Oxford, 1999.
- [4] J.S. Mill. O slobodi, u Izabrani politički spisi. Informator, Zagreb, 1988, 180. Naslov originala: On Liberty, u Collected Works of John Stuart Mill. Toronto University Press, Toronto, 1963.
- [5] J. Rawls. Politički liberalizam. KruZak, Zagreb, 2000, 259-330. Naslov originala: Political Liberalism. Columbia University Press, New York, 1993.

#### *Kontakt*

Dr.sc. Elvio Baccharini, izv. prof.  
Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet  
Omladinska 14, 51000 Rijeka  
T. 051/344453  
F. 051/345207  
[ebaccharini@ffri.hr](mailto:ebaccharini@ffri.hr)